

УДК 343.985.7

DOI 10.33244/2521-1196.14.2019.222-234

С. С. Косаняк,
аспірант,
Львівський торговельно-економічний
університет,
ORCID ID 0000-0002-9685-1867

ОСОБА ПОТЕРПІЛОГО ВІД ЗЛОВЖИВАННЯ ПОВНОВАЖЕННЯМИ ОСОБАМИ, ЯКІ НАДАЮТЬ ПУБЛІЧНІ ПОСЛУГИ

Ця публікація присвячена з'ясуванню таких питань, як розуміння особи потерпілого від зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги, різновиди потерпілих у структурі кримінально-правової та криміналістичної характеристики, недоліки чинного законодавства та шляхи їхнього усунення.

Ключові слова: особа потерпілого, співучасник злочину, неповнолітній, малолітній, недієздатна особа, особа похилого віку.

С. С. Косаняк. Личность потерпевшего от злоупотребления полномочиями лицами, предоставляющими публичные услуги

Данная публикация посвящена выяснению таких вопросов, как понимание личности потерпевшего от злоупотребления полномочиями лицами, предоставляющими публичные услуги, разновидностей пострадавших в структуре уголовно-правовой и криминалистической характеристики, недостатки действующего законодательства и пути их устранения.

Ключевые слова: личность потерпевшего, соучастник преступления, несовершеннолетний, малолетний, недееспособное лицо, лицо пожилого возраста.

Мета статті полягає у висвітленні більшості аспектів щодо особи потерпілого від зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги, як елемента криміналістичної характеристики цього кримінального правопорушення.

Постановка проблеми. Розпочинаючи характеристику особи такого потерпілого, ставимо питанням, яких саме коректив вимагає сучасне кримінально-процесуальне законодавство для того, щоб досліднику вдалося сформувати придатну для застосування криміналістичну характеристику зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги. У результаті встановлено, що таких проблем є горстка, більше того, наявні наукові публікації різних дослідників їх загалом не вирішують, а лише побіжно торкаються окремих граней. Тому й обрали такий напрям наукового пошуку.

Аналіз останніх публікацій. Не можемо назвати себе виключно новаторами у цій царині, адже відповіді на базові питання загалом щодо особи потерпілого наявні практично у всіх підручниках з криміналістики. Також у рамках кримінально-правової характеристики зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги,

ці проблеми розглядалися А. В. Савченком, М. В. Рябенком, Ю. І. Шиндель та іншими дослідниками, а окремі штрихи до криміналістичної характеристики наведено О. О. Харловим.

При цьому особа потерпілого у структурі криміналістичної характеристики зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги, як її окремий елемент залишається малодосліджена.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виходячи із загальних підходів, які склалися на основі кримінологічних, кримінально-правових та криміналістичних досліджень, цікавим і репрезентативним видається узагальнення, яке навів О. О. Харлов у своїй дисертації. Цей дослідник виходячи з проведеного ним аналізу способів вчинення злочинів у цій сфері осіб, які є потерпілими, розділяє за такими критеріями:

– потерпілий є співучасником злочину (39,7 % опитаних), зокрема це у ситуаціях, коли особа замовляє здійснення оцінки майна із заниження її оціночної вартості, коли здійснюється перереєстрація майнових прав тощо;

– потерпілим є держава або громада (57,8 % опитаних). У цій ситуації, як приклад, за участі державного реєстратора, суб'єкта державної реєстрації прав здійснюється зміна прав власності на майно, активи, що належать державі чи громаді;

– потерпілим є особа, відносно якої безпосередньо вчинено злочин (61,4 % опитаних). Це характеризується у випадках проведення нотаріальних дій, реєстрації майна, накладення арешту на майно або його вилучення за відсутності законних підстав [1, с. 53–54].

Проведеним нами вивченням вироків за статтею 3652 КК України встановлено дещо подібну ситуацію. Так, потерпілим була особа, відносно якої безпосередньо вчинено злочин, зокрема у справах: № 1-550/12 (обвинуваченою потерпілій було висунуто протиправну вимогу передати їй та іншим особам грошову винагороду у сумі 320 000 грн, обвинувачена пообіцяла за це не розголошувати вказаної інформації та виключити потерпілу з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб підприємців, склавши при цьому відповідні документи) [2]; № 354/185/17 (ОСОБА_5 разом з ОСОБА_4 11 червня 2007 року без згоди потерпілого, порушуючи умови попереднього договору та наданої потерпілим довіреності на ОСОБА_4, звернулися до приватного нотаріуса Яремчанського нотаріального округу ОСОБА_3 для укладення договорів купівлі-продажу частини земельної ділянки потерпілого і такий договір було укладено) [3]. У справі № 301/2625/14-к потерпілим виступав громадянин США, який, будучи раніше громадянином України, продовжував проживати більшу частину часу в нашій державі [4].

Тяжкі наслідки охоронюваним законом громадським інтересам було заподіяно у справі № 201/8471/14-к (обвинувачена ОСОБА_2, зловживаючи своїми службовими повноваженнями арбітражною керуючого щодо управління банкрутом та розпорядження його майном під час виконання цих функцій, з метою отримання неправомірної вигоди для ТОВ «СОЛЯРИС» у вигляді набуття права власності на об'єкти нерухомості, своїми умисними діями спричинила тяжкі наслідки територіальній громаді міста Дніпропетровськ в особі Дніпропетровської міської ради, з володіння якої вибули вказані об'єкти комунальної власності, у тому числі об'єкти культурної спадщини та об'єкти комунальної інфраструктури загальною оціночною вартістю в 42 543 856,00 грн, що більше ніж у 69 тис. разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян) [5].

Юридична особа ВАТ «Бурова компанія «Букрос» була потерпілою у справі № 552/2170/15-к (обвинувачений, будучи арбітражним керуючим та призначеним

ліквідатором боржника ВАТ «Букрос» 01.03.2013, уклав від імені ВАТ «Бурова компанія «Букрос» з директором ТОВ «Інвест-Нафтогазвидобування» ОСОБА_8 договір купівлі-продажу 12 свердловин за ціною, що була набагато нижче за ринкову, злочинними діями компанії було завдано матеріальної шкоди в розмірі 471 400 447 грн. Згідно з постановою Київського апеляційного господарського суду від 21.11.2013 договір купівлі-продажу 12 свердловин визнано недійсним [6; 7]. Також у справі № 359/5521/16-к через зловживання своїми повноваженнями оцінювача, з метою отримання неправомірної вигоди для інших осіб, спричинено тяжкі наслідки охоронюваним законом інтересам юридичної особи, а саме товариству «Гросер» [8].

В одному випадку шкода була заподіяна державним інтересам – справа № 759/8499/16-к (обвинувачений умисно вчинив зловживання своїми повноваженнями оцінювача, з метою отримання неправомірної вигоди для інших осіб, що завдало істотної шкоди державним інтересам та спричинило тяжкі наслідки) [9].

Проведеним нами вивченням вироків не встановлено жодного випадку, коли потерпілий є співучасником злочину, але це не означає, що такі ситуації у практиці розслідування відсутні, більше того, на нашу думку, довести злочинну діяльність потерпілого досить важко, тому має рацію О. О. Харлов, роблячи акцент саме на такій слідчій ситуації.

У статтях КК України у ряді випадків акцент на потерпілому не ставиться, при цьому є норми особливої частини, у яких певні характеристики потерпілого, зокрема його вік, утворюють кваліфіковані склади певних злочинів. Такою є ситуація із зловживанням повноваженнями особами, які надають публічні послуги, відповідальність за яке передбачена статтею 3652 КК України.

Так, частина друга вказаної статті встановлює кримінальне покарання за те саме діяння, що передбачене у її першій частині, вчинене стосовно неповнолітньої чи недієздатної особи, особи похилого віку або повторно.

Тобто ознаками, які обтяжують покарання за зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги, є: 1) вчинення злочину стосовно неповнолітньої чи недієздатної особи, особи похилого віку; 2) повторно; 3) настання тяжких наслідків (частина 3). Перша група кваліфікуючих ознак характеризує особу потерпілого [10, с. 141]. Варто підкреслити, що настання тяжких наслідків не слід відносити лише до кваліфікуючих ознак, як уже зазначалося на шпальтах юридичних видань, доведено, що це є «особливо кваліфікуюча ознака» [11].

Вважаємо, що неповнолітній потерпілий від зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги, має дещо специфічне «вартісніше» значення для вироблення криміналістичної характеристики цього злочину порівняно з іншими злочинами (де за основу беруться такі властивості особи потерпілого, як демографічні дані, відомості про спосіб життя, риси характеру, звички, зв'язки і стосунки, ознаки віктимності тощо [12, с. 547]). Наше переконання слідує з того, що цинізм зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги, якщо таке зловживання вчинено щодо так званих «незахищених» потерпілих, якими є неповнолітній чи недієздатна особа, особа похилого віку, сягає свого апогею.

Варто констатувати, що у правових державах здійснюються заходи, які покликані захистити не лише дітей, малолітніх, неповнолітніх як потерпілих чи жертв, а й як правопорушників. Не винятком є й Україна. Так, І. В. Басистою, яка детально опрацювала ці питання, зазначено, що Європейська конвенція про здійснення прав дітей [13],

що ратифікована із заявою Законом України № 69-V (69–16) від 3 серпня 2006 року, «Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций, касающиеся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних (Пекинские правила)» [14], що затверджені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 10/33 від 10 грудня 1985 року, «Руководящие принципы Организации Объединенных Наций для предупреждения преступности среди несовершеннолетних» [15], ухвалені резолюцією 45/112 Генеральної Асамблеї від 14 грудня 1990 року, та інші в своїй сукупності є тими міжнародними стандартами, що визначають не лише цінність дитини та її права, а й порядок дій державних органів у ситуаціях за участі дітей. На шляху приведення національного законодавства до визнаних міжнародних стандартів з 2001 року Верховна Рада України здійснила ряд послідовних кроків, зокрема ухвалила такі закони: від 26 квітня 2001 р. № 2402-III «Про охорону дитинства», від 21 червня 2001 р. № 2558-III «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», від 15 листопада 2001 р. № 2789-III «Про попередження насильства в сім'ї», 1995 р. було ухвалено Закон від 24 січня 1995 р. № 20/95-ВР «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх», в якому вперше було передбачено створення при судах інституту судових вихователів. Пленум Верховного Суду України з цього приводу також ухвалив свого часу дві постанови: від 15.05.2006 № 2 «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру» та від 16.04.2004 № 5 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх». Варто зазначити також, що Україна постановою ВР від 27.02.91 № 789-XII ратифікувала Конвенцію ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року у редакції зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року [16]. Варто констатувати, що чинне кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство України «ввібрало» в себе частину означених положень, що свідчить про окремі кроки нашої держави на шляху його демократизації. Більше того, Розпорядженням КМУ від 5 квітня 2017 року № 230-р схвалено Концепцію Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року [17], в якій наша держава також взяла на себе зобов'язання щодо розвитку системи правосуддя, дружнього до дитини, впровадження ювенальної юстиції.

За підтримки ЮНІСЕФ України та в межах Меморандуму між Міністерством внутрішніх справ України, Національною поліцією України та Agriteam Canada Consulting Ltd щодо підтримки ініціатив у сфері захисту дітей поліцією відбуваються семінари-тренінги. Активно долучаються до цих заходів партнерські громадські організації: EDGE Ukraine, Український фонд «Благополуччя дітей», МГО «Міжнародний центр розвитку і лідерства», Фундації «Захист прав дітей» [18, с. 144–147]. За такими послідовними кроками, як стверджує вищевказана науковець, є й ряд прогалин у підходах законодавця до формування базових понять.

Цьому аналізу також присвячено й інші наукові публікації. Так, О. Володавською підкреслено, що поняття неповнолітньої особи містяться у декількох законодавчих актах. Відповідно до пунктів 11 та 12 частини 1 статті 3 КПК України неповнолітньою особою визнається малолітня особа (дитина до досягнення нею чотирнадцяти років), а також дитина віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років [19]. Згідно з Цивільним кодексом України малолітньою є фізична особа, яка не досягла чотирнадцяти років (стаття 31 ЦК України), а фізична особа віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років є неповнолітньою особою

(стаття 32 ЦК України) [20]. На відміну від цивільного законодавства Сімейний кодекс України використовує термін «дитина», тобто особа до досягнення нею повноліття (стаття 6 СК України), яка поділяється на дві категорії: малолітню – «дитина до досягнення нею чотирнадцяти років» (частина 2 статті 6 СК України) та неповнолітню – «дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років» (частина 3 статті 6 СК України) [21]. Конвенція з прав дитини визначає дитину як людську істоту, що не досягла віку вісімнадцяти років. У Кримінальному кодексі України вживаються поняття «неповнолітня особа», «малолітня особа» та «дитина». Неповнолітня особа розглядається як потерпілий від злочину та як суб'єкт злочину. Неповнолітній як суб'єкт злочину – це фізична осудна особа, яка вчинила злочин до досягнення нею вісімнадцятирічного віку. Щодо таких осіб у Розділі XV КК України встановлені особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх. Однією з особливостей кримінальної відповідальності неповнолітніх є визначення самого факту скоєння злочину неповнолітньою особою як обставини, що пом'якшує покарання (ст. 66 КК України). Це означає, що суди, визначаючи вид покарання, обов'язково повинні враховувати вік злочинця. Наявність у кримінальному праві положення про те, що вчинення злочину неповнолітньою особою є пом'якшуючою обставиною, є досягненням права України і свідчить про гуманність кримінального законодавства України. Розглядаючи поняття неповнолітньої особи як потерпілого від злочину, можна виділити такі особливості. Якщо кваліфікуючою ознакою злочину є вчинення злочину стосовно неповнолітньої особи, а така особливо кваліфікуюча ознака, як вчинення злочину стосовно малолітньої особи, відсутня, то неповнолітньою особою потрібно визнавати особу, яка не досягла вісімнадцяти років. Тобто в цьому разі поняття «неповнолітня особа» охоплює поняття «малолітня особа». Якщо у нормі поряд із неповнолітньою особою потерпілим є малолітня особа, то неповнолітньою особою варто вважати особу віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Тобто у контексті статті 3652 КК України неповнолітньою потрібно вважати особу, яка не досягла вісімнадцятирічного віку [10, с. 141–142].

Подібної позиції дотримуються й інші дослідники, для прикладу І. В. Басиста та С. О. Розкошинська дійшли до аналогічних висновків, досліджуючи проблематику доказування використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом [22, с. 62–71].

Повною мірою погоджуємося з таким висновком та визнаємо його таким, що слідує не лише з чинного законодавства, а й із судової практики. Наведений авторський коментар вважаємо вичерпним, а також таким, що у симбіозі декількох галузей права проливає світло на поняття «дитина», «малолітній», «неповнолітній», якими оперує і КК України, в тому числі передбачаючи кримінальну відповідальність за зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги.

У розрізі проведеного аналізу сумнівною виглядає позиція тих дослідників, які безапеляційно стверджують, що встановлення змісту поняття «неповнолітній» ні в кого не викликає сумнівів, бо неповнолітньою вважається особа, яка на момент вчинення злочину не досягла 18-ти річного віку [23, с. 101]. Очевидно, означені вище проблеми, що пов'язані із вживанням законодавцем такої термінології, як «дитина», «малолітній», «неповнолітній», та вкладення у них різного змісту, вказаному досліднику не відомі або ж він не вважав за потрібне акцентувати увагу на них.

Отже, особа потерпілого від зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги, може бути як неповнолітньою, так і повнолітньою. Також це може бути

особа, щодо якої безпосередньо вчинено злочин або ж яка є підбурювачем, пособником, співвиконавцем або ж організатором, що необхідно встановити у процесі розслідування та правильно визначитися з процесуальним статусом такого учасника та кваліфікувати його дії. У випадку підтвердження такого стану речей статусу потерпілого можуть набути певні юридичні особи, громада, держава.

У випадку встановлення неповноліття потерпілого дії підозрюваного кваліфікують за частиною 2 статті 3652 КК, ця обставина вважається обтяжуючою покарання (хоча в пункті 6 частини 1 статті 67 КК України йдеться про вчинення злочину щодо малолітньої дитини або у присутності дитини), при цьому вона міститься в частині 2 означеної статті, тому є ознакою такого складу злочину, як зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги, відповідно, вона ще раз не може враховуватися під час призначення покарання [24, с. 166], а склад злочину – кваліфікованим.

КПК України встановлює особливості допиту такого неповнолітнього потерпілого та інші процесуальні особливості провадження, на яких нами буде акцентована увага у подальших публікаціях.

Щодо тієї обставини, якщо потерпілим є недієздатна особа, то нами вже вище вказувалося, що такий «незахищений» потерпілий теж має притаманні йому особливості. Також у КК України вчинення злочину щодо недієздатної особи передбачено як конститутивну ознаку у статті 147 «Порушення прав пацієнта» [23, с. 102].

Так, цілком правильно підкреслює Ю. І. Шиндель, що, відповідно до ЦК України, фізична особа в порядку, передбаченому статтями ЦПК України, визнається судом недієздатною, якщо вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними [25, с. 103–104]. Порядок визнання фізичної особи недієздатною встановлюється ЦПК України [11].

Аналізуючи ЦК України, О. Володавська правильно констатує, що цивільну дієздатність має фізична особа, яка усвідомлює значення своїх дій та може керувати ними. Цивільною дієздатністю фізичної особи є її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їхнього невиконання. Обсяг цивільної дієздатності фізичної особи встановлюється ЦК України і може бути обмежений виключно у випадках і в порядку, встановлених законом [10, с. 142].

При цьому на повною мірою погоджуємося з висновком цієї авторки, який має такий виклад: «...вважаю, що таке положення не відповідає цілям українського законодавства щодо обтяження кримінальної відповідальності за аналізований злочин. З аналізу цивільно-правового поняття недієздатності випливає, що для визнання особи недієздатною необхідне рішення суду. Тобто для наявності факту вчинення зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги, стосовно недієздатної особи необхідною умовою є рішення суду щодо визнання особи недієздатною. Це положення є принаймні абсурдним з точки зору кримінального права. Вважаю, що у цій нормі потрібно використовувати більш звичне для кримінального права України формулювання: «вчинення злочину щодо особи, що перебуває в безпорадному стані» [10, с. 142]. В авторській інтерпретації законодавчого положення логіка ніби є, але це тільки авторська інтерпретація, на нашу думку, цілком реальними є ситуації, коли особа на момент скоєння щодо неї зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги, вже за рішенням суду визнана

недієздатною і перебуває в такому статусі певний час, тоді наведені вище роздуми та рекомендації О. Володавської втрачають сенс.

Проведеним нами вивченням вироків не встановлено жодного випадку, коли б потерпілий був недієздатною особою, однак це також не свідчить про те, що такі потерпілі відсутні, адже загальна статистика є вельми строкатою.

Коли ж варто застосовувати таку ознаку складу злочину, як вчинення зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги стосовно особи похилого віку? Тут погляди дослідників різні.

М. В. Рябенко вважає, що вчинення злочину особою похилого віку не передбачено як кваліфікуючу ознаку у жодній статті КК України. Лише у пункті 6 статті 67 вчинення злочину щодо неї визнається обставиною, що обтяжує покарання. Поняття «особа похилого віку» має свою законодавчу дефініцію. Згідно зі статтею 10 Закону України від 16 грудня 1993 року № 3721-ХІІ «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні» громадянами похилого віку визнаються особи, які досягли пенсійного віку, встановленого статтею 26 Закону України від 9 липня 2003 року № 1058-ІV «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», а також особи, яким до досягнення зазначеного пенсійного віку залишилося не більше ніж півтора року. Ця норма є бланкетною. У статті 26 цього закону визначено загальний пенсійний вік як для чоловіків, так і для жінок – 60 років, а також диференційований вік для жінок 1961 року народження і старших, що включає 13 позицій такого віку. Для того щоб поставити винуватому у вину цю кваліфікуючу ознаку, необхідно, щоб він достовірно знав, припускав та усвідомлював цю об'єктивну обставину. Однак зробити це фактично неможливо, адже важко буде довести, що особа, яка надає публічні послуги, здатна навіть осягнути хитросплетіння у законодавстві України, що стосуються визначення пенсійного віку та ще й вчинити злочин, усвідомлюючи цю обставину. Крім того, у соціальній психології та педагогіці немає єдиної точки зору щодо того, з урахуванням яких критеріїв потрібно визначати похилий вік особи. Також у цих науках виокремлюється і період старості, який слідує за періодом похилого віку особи. Таким чином, поняття «особа похилого віку» не має своєї законодавчої дефініції, а також визначення в інших науках, які вивчають особливості різного віку людини. Тому потрібно виключити з частини 2 статті 3652 КК України таку кваліфікуючу ознаку, як вчинення зловживання щодо особи похилого віку [23, с. 102–103]. Не повністю можемо погодитися з цим дослідником, адже, по-перше, на завершення власної думки він сам суперечить собі. Так, зазначивши на початку абзацу, що «...поняття «особа похилого віку» має свою законодавчу дефініцію», М. В. Рябенко наприкінці абзацу стверджує, що «...поняття «особа похилого віку» не має своєї законодавчої дефініції». Тут логіка викладу, на нашу думку, втрачена. По-друге, чому б у рамках власного дисертаційного пошуку цьому здобувачу не запропонувати авторську позицію щодо формулювання означеного поняття, адже воно цілком охоплюється предметом його дослідження – кримінально-правова охорона професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. А особливо враховуючи той факт, що у такому ж викладі сформульовано обтяжуючу покарання обставину у пункті 6 частини 1 статті 67 КК України. Тому рекомендація М. В. Рябенка про те, що потрібно виключити з частини 2 статті 3652 КК України таку кваліфікуючу ознаку, як вчинення зловживання щодо особи похилого віку, не має жодного сенсу і ніяким чином не вирішує існуючу прогалину у КК України.

Більш прогресивною, але не вичерпною у цьому плані є наукова позиція О. Володавської. Ця авторка вважає, що для обтяження кримінальної відповідальності не потрібно керуватись тільки досягненням особою пенсійного віку. Значна кількість злочинів проти потерпілих осіб похилого віку, як правило, пов'язана із соціальними, психологічними та біологічними особливостями похилого віку, які виступають умовами в ухваленні злочинцем рішення вчинити суспільно небезпечне діяння щодо зазначеної категорії осіб. Важливим є не досягнення особою певного віку, а те, що через старість в організмі людини відбуваються суттєві фізіологічні та психологічні зміни. У процесі старіння поступово втрачається фізична сила, психологічна гнучкість та здатність до адаптації, слабшають інтелектуальні можливості. Наведені вище факти дають право стверджувати, що саме такий стан особи, як старість, повинен враховуватись під час визнання особи потерпілим від злочинів. Встановити чітко вік старіння неможливо через особливості конкретної особи. Тому у кваліфікації злочину, передбаченого частиною 2 статті 3652 КК України, можуть виникнути непорозуміння щодо визнання потерпілого особою похилого віку. Більш правильним було б таке формулювання диспозиції частини 2 статті 3652 КК України: «Те саме діяння, вчинене стосовно неповнолітньої особи чи особи, що перебуває в безпорадному стані, або повторно». Поняття «особа, що перебуває в безпорадному стані» охоплює особу, яка має психічні захворювання, та особу похилого віку. Але у цьому разі кримінальна відповідальність особи буде справедливо посилена, у разі якщо потерпілою особою буде особа, яка через малолітство, старість, фізичний або психічний стан не здатна усвідомлювати характер і значення вчинюваних щодо неї дій або, усвідомлюючи їх, не може без сторонньої допомоги захищати свої права [10, с. 142–143]. Принципово не погоджуємося із таким новим викладом частини 2 аналізованої статті КК України в силу тих контраргументів, що нами наведені вище щодо критики вжитого законодавцем терміна «недіездатна особа», а також не допускаємо, що етично вважати осіб похилого віку «старими» або ж такими, що «через фізичний або психічний стан не здатні усвідомлювати характер і значення вчинюваних щодо них дій або, усвідомлюючи їх, не можуть без сторонньої допомоги захищати свої права», тим більше запевняємо, що унормовувати такі принизливі характеристики неприпустимо.

На нашу думку, достатньо для кваліфікації дій підозрюваного за частиною 2 статті 3652 КК України у процесі досудового розслідування довести, що особа, яка набула процесуального статусу потерпілого, досягла пенсійного віку, встановленого статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (60 років або відповідного віку залежно від дати народження), або ж не досягла пенсійного віку, але до його досягнення залишилося не більше ніж півтора року (фактично йдеться про осіб, які досягли віку 58 років і 6 місяців [11]).

Висновки і пропозиції. Отже, можемо сформулювати такі висновки щодо особи потерпілого від зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги. Проведеним нами вивченням вироків за статтею 3652 КК України встановлено, що потерпілими були як фізичні, так і юридичні особи. Також тяжкі наслідки заподіявалися охоронюваним законом громадським інтересам, а в одному випадку шкода була заподіяна державним інтересам. Нами не встановлено жодного випадку, коли потерпілий є співучасником злочину, але це не означає, що такі ситуації у практиці розслідування відсутні, більше того, на нашу думку, довести злочинну діяльність потерпілого досить важко. Уявний потерпілий може також бути підбурювачем, посібником, співвиконавцем

або ж організатором, що необхідно встановити у процесі розслідування та правильно визначитися із процесуальним статусом такого учасника і кваліфікувати його дії. У випадку підтвердження такого стану речей статусу потерпілого можуть набути певні юридичні особи, громада, держава.

Особа потерпілого від зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги, може бути як повнолітньою, так і неповнолітньою.

Неповнолітній потерпілий від зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги, має дещо специфічне значення для вироблення криміналістичної характеристики цього злочину порівняно з іншими злочинами. Цинізм зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги, якщо таке зловживання вчинено щодо так званих «незахищених» потерпілих, якими є неповнолітній чи недієздатна особа, особа похилого віку, сягає свого апогею.

У випадку встановлення неповноліття потерпілого дії підозрюваного кваліфікують за частиною 2 статті 3652 КК України, ця обставина вважається обтяжуючою покарання (хоча в пункті 6 частини 1 статті 67 КК України йдеться про вчинення злочину щодо малолітньої дитини або у присутності дитини), при цьому вона міститься в частині 2 означеної статті, тому є ознакою такого складу злочину, як зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги, відповідно, вона ще раз не може враховуватися під час призначення покарання [24, с. 166], а склад злочину – бути кваліфікованим.

Проведеним нами вивченням вироків не встановлено жодного випадку, коли б потерпілий був недієздатною особою, однак це також не свідчить про те, що такі потерпілі відсутні, адже загальна статистика є вельми строкатою. На нашу думку, то достатньо для кваліфікації дій підозрюваного за частиною 2 статті 3652 КК України у процесі досудового розслідування довести, що особа, яка набула процесуального статусу потерпілого, досягла пенсійного віку, встановленого статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (60 років або відповідного віку залежно від дати народження), або ж не досягла пенсійного віку, але до його досягнення залишилося не більше ніж півтора року (фактично йдеться про осіб, які досягли віку 58 років і 6 місяців [11]).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Харлов О. О. Розслідування злочинів у сфері професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 [Електронний ресурс] / Харлов О. О. – Київ : ПВНЗ «Європейський Університет», 2018. – 221 с. – Режим доступу : <https://e-u.in.ua/userfiles/files/118/43/disertaciya-harlova-o-o-2.pdf>
2. Рішення у справі № 1-550/12 (кримінальні справи до 01.01.2019) [Електронний ресурс] / Сайт Єдиного реєстру судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32412070>
3. Рішення у справі № 354/185/17 (кримінальні справи до 01.01.2019) [Електронний ресурс] / Сайт Єдиного реєстру судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76740355>
4. Рішення у справі № 301/2625/14-к (кримінальні справи до 01.01.2019) [Електронний ресурс] / Сайт Єдиного реєстру судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42602440>

5. Рішення у справі № 201/8471/14-к (кримінальні справи до 01.01.2019) [Електронний ресурс] / Сайт Єдиного реєстру судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40664063>

6. Рішення у справі № 552/2170/15-к (кримінальні справи до 01.01.2019) [Електронний ресурс] / Сайт Єдиного реєстру судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54482394>

7. Рішення у справі № 552/2170/15-к (кримінальні справи до 01.01.2019) [Електронний ресурс] / Сайт Єдиного реєстру судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/46588255>

8. Рішення у справі № 359/5521/16-к (кримінальні справи до 01.01.2019). Результат оскарження : 08.06.2017 Апеляційний суд Київської області: скасовано вирок повністю з поверненням справи на новий судовий розгляд у суд першої інстанції [Електронний ресурс] / Сайт Єдиного реєстру судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64410640>

9. Рішення у справі № 759/8499/16-к (кримінальні справи до 01.01.2019) [Електронний ресурс] / Сайт Єдиного реєстру судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59832925>

10. Володавська О. Потерпілий як кваліфікуюча ознака зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги / О. Володавська // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 10. – С. 140–143.

11. Савченко А. В. Корупційні злочини (кримінально-правова характеристика) [Електронний ресурс] / А. В. Савченко. – Режим доступу : https://pidruchniki.com/88557/pravo/zlovzhivannya_povnovazhennyami_osobami_nadayut_publichni_poslugi_365-2_ukrayini

12. Когутич І. І. Криміналістика : курс лекцій / І. І. Когутич. – К. : Атіка, 2009. – 888 с.

13. Європейська конвенція про здійснення прав дітей: Ратифікована із заявою Законом України : від 3 серпня 2006 року № 69-V (69-16) // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 41. – Ст. 354.

14. Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций, касающиеся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних (Пекинские правила) : утверждены резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН : от 10 декабря 1985 г. № 10/33 // Советская юстиция. – 1991. – № 12–14.

15. Эр-Риядские руководящие принципы (Руководящие принципы Организации Объединенных Наций для предупреждения преступности среди несовершеннолетних (Эр-Риядские руководящие принципы) : приняты резолюцией 45/112 Генеральной Ассамблеи : от 14 декабря 1990 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/russian/document/convents/juveniles_deinquency_prevention.html

16. Конвенція про права дитини : від 20 листопада 1989 року [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021

17. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року : розпорядження КМУ : від 5 квітня 2017 року № 230-р [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/laws/show/230-2017-p

18. Басиста І. В. Ювенальна юстиція в Україні: окремі проблеми та шляхи їх вирішення / І. В. Басиста, С. О. Розкошинська, І. В. Палійчук // Науково-інформаційний

вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. – 2017. – №. 4 (16). – С. 143–153.

19. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України : від 13.04.2012 № 4651-VI [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

20. Цивільний кодекс України : Закон України : від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

21. Сімейний кодекс України : Закон України : від 10.01.2002 № 2947-III [Електронний ресурс] / Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

22. Басиста І. В. Доказування використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом : монографія / І. В. Басиста, С. О. Розкошинська. – Київ – Івано-Франківськ, 2017. – 202 с.

23. Рябенко М. В. Кримінально-правова охорона професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 [Електронний ресурс] / Рябенко М. В. – Київ : Ген. прокуратура України, Нац. акад. прокуратури України, 2016. – 267 с. – Режим доступу : https://ap.gp.gov.ua/userfiles/file/Academia2016/Ryabenko_diser.pdf

24. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. : Каннон, А.С.К., 2003. – 1184 с.

25. Шиндель Ю. І. Особливий порядок початку досудового розслідування за окремими категоріями злочинів відповідно до нового КПК України / Ю. І. Шиндель, В. Б. Харченко // Роль науки в формуванні громадянського суспільства та правової держави : матер. II Міжнар.-наук. конф. (м. Харків, 22–23 листоп. 2013 р.). – Х. : ХЕПУ, 2013. – С. 101–107.

REFERENCES

1. Kharlov, O. O. (2018), *Rozsliduvannya zlochyniv u sferi profesiynoyi diyal'nosti, pov'yazanoyi z nadanniam publichnykh posluh* : dys. ... kand. yuryd. nauk [Investigation of crimes in the field of professional activity related to the provision of public services: дис...канд. юрид. наук], PVNZ «Yevropeys'kyu Universytet», Kyiv, 221 p. – Retrieved from : <https://e-u.in.ua/userfiles/files/118/43/disertaciya-harlova-o-o-2.pdf> [in Ukr.].

2. Decision in a criminal case № 1-550/12. – Retrieved from : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32412070> [in Ukr.].

3. Decision in a criminal case № 354/185/17. – Retrieved from : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76740355> [in Ukr.].

4. Decision in a criminal case № 301/2625/14-k. – Retrieved from : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/42602440> [in Ukr.].

5. Decision in a criminal case № 201/8471/14-k. – Retrieved from : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40664063> [in Ukr.].

6. Decision in a criminal case № 552/2170/15-k. – Retrieved from : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54482394> [in Ukr.].

7. Decision in a criminal case № 552/2170/15-k. – Retrieved from : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/46588255> [in Ukr.].

8. Decision in a criminal case № 359/5521/16-k. – Retrieved from : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64410640> [in Ukr.].

9. Decision in a criminal case № 759/8499/16-k. – Retrieved from : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59832925> [in Ukr.].

10. Volodavs'ka, O. (2016), «Affected as a qualifying sign of abuse of authority by persons providing public services», *Pidpryemnytstvo, gospodarstvo i pravo*, No 10, pp. 140-143 [in Ukr.].

11. Savchenko, A. V. *Koruptsiyni zlochyny (kryminal'no-pravova kharakterystyka) [Corruption Offenses (criminal legal characteristic)]*. – Retrieved from : https://pidruchniki.com/88557/pravo/zlovzhivannya_povnovazhennyami_osobami_nadayut_publichni_posluzhi_365-2_ukrayini [in Ukr.].

12. Kohutych, I. I. (2009), *Kryminalistyka : kurs lektsiy [Криміналістика : курс лекцій]*, Atika, Kiev [in Ukr.].

13. European Convention on the Exercise of Children's Rights № 994_135 (1996, January 25). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*, 41, 354 [in Ukr.].

14. United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (Beijing Rules) R 10/33 (1985, December 10). *Sovetskaya yustytzya*. No 12–14 [in Rus].

15. Riyadh Guidelines (United Nations Guiding Principles for the Prevention of Juvenile Delinquency (Riyadh Guidelines)) R45/112 (1990, December 14). – Retrieved from : http://www.un.org/russian/documen/convents/juveniles_deinquency_prevention.html [in Rus].

16. Convention on the Rights of the Child (1989, November 20). *Verkhovna Rada of Ukraine*. – Retrieved from : zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 [in Ukr.].

17. The Regulation of the Cabinet of Ministers of Ukraine about the conceptual framework of the State Social Program «National Plan of the United Nations Convention on the Rights of Child» till 2021 № 230-r (2017, April 5). *Verkhovna Rada of Ukraine*. – Retrieved from : zakon.rada.gov.ua/laws/show/230-2017-r [in Ukr.].

18. Basysta, I. V., Rozkoshyns'ka, S. O. & Paliychuk, I. V. (2017), «Juvenile Justice in Ukraine: Specific Problems and Ways to Solve them», *Naukovo-informatsiynyy visnyk Ivano-Frankivs'koho universytetu prava imeni Korolya Danyla Halyts'koho*, No 4 (16), pp. 143–153. [in Ukr.].

19. Criminal Procedural Code of Ukraine № 4651-VI. (2012, April 13). *Verkhovna Rada of Ukraine*. – Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukr.].

20. Civil Code of Ukraine *Zakon Ukrayiny* № 435-IV (2003, January 16). *Verkhovna Rada of Ukraine*. – Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> [in Ukr.].

21. The Family Code of Ukraine № 2947-III (2002, January 10). *Verkhovna Rada of Ukraine*. – Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> [in Ukr.].

22. Basysta, I. V. & Rozkoshyns'ka, S. O. (2017), *Dokazuvannya vykorystannya malolitn'oyi dytyny dlya zanyattya zhebratstvom [Proof of the use of a young child for begging]*. *Kyyiv-Ivano-Frankivs'k.* [in Ukr.].

23. Ryabenko, M. V. (2016), *Kryminal'no-pravova okhorona profesiyanoi diyal'nosti, pov'yazanoi z nadannam publichnykh posluh : dys. ... kand. yuryd. nauk [Criminal law protection of professional activities related to the provision of public services: дис...канд. юрид. наук]*, Kyiv, 267 p. – Retrieved from : https://ap.gp.gov.ua/userfiles/file/Academia2016/Ryabenko_diser.pdf [in Ukr.].

24. Mel'nyk, M. I. & Khavronyuk, M. I. (Eds.), *Naukovo-praktychnyy komentar Kryminal'noho kodeksu Ukrainy* [Scientific and Practical Commentary of the Criminal Code of Ukraine], Kannon, A.S.K., Kiev [in Ukr.]

25. Shyndel', YU. I. & Kharchenko, V. B. (2013), «Special procedure for initiating pre-trial investigation on certain categories of crimes in accordance with the new CPC of Ukraine», *Rol' nauky v formuvanni hromadyans'koho suspil'stva ta pravovoyi derzhavy : mater. II mizhnar. nauk. konf. (22–23 lystop. 2013 r.)* [The role of science in the formulation of the community and legal state : materials of the II international scientific conference], KHEPU, Kharkiv, pp. 101–107 [in Ukr.]

S. S. Kosyanyak. Person from the abuse of authority by persons who provide public services

This publication is devoted to the clarification of such issues as understanding of the victim's person from abuse of authority by persons who provide public services, types of victims in the structure of criminal-law and forensic characteristics, shortcomings of the current legislation and ways to eliminate them.

The following conclusions are formulated regarding the person who suffered from abuse of authority by persons providing public services. The study of sentences conducted by us under Article 3652 of the Criminal Code of Ukraine established that the victims were both physical and legal persons. Also, the grave consequences were inflicted by public interests protected by law, and in one case damage was caused to the public interest. We have not found any case where the victim is an accomplice to a crime, but this does not mean that such situations do not exist in the practice of investigation, moreover, as it is extremely difficult for us to prove the victim's criminal activity. A well-off victim may also be an instigator, accomplice, co-executor or organizer, which must be established during the investigation and correctly determine the procedural status of such participant and correctly qualify his actions. In case of confirmation of such state of affairs, the status of the victim may be acquired by certain legal entities, community, state.

A person who has been victim of abuse of authority by persons providing public services may be both an adult and a minor.

A juvenile victim of abuse of authority by persons providing public services has somewhat specific significance for developing the forensic characteristics of this crime in comparison with other crimes. Cynicism of abuse of authority by public service providers, if such abuse is committed against so-called «unprotected» victims, such as a minor or incapacitated person, an elderly person, reaches its climax.

Key words: *victim's person, accomplice of a crime, minor, minor, incapacitated person, person of the elderly.*

Стаття надійшла до редколегії 10 квітня 2019 року